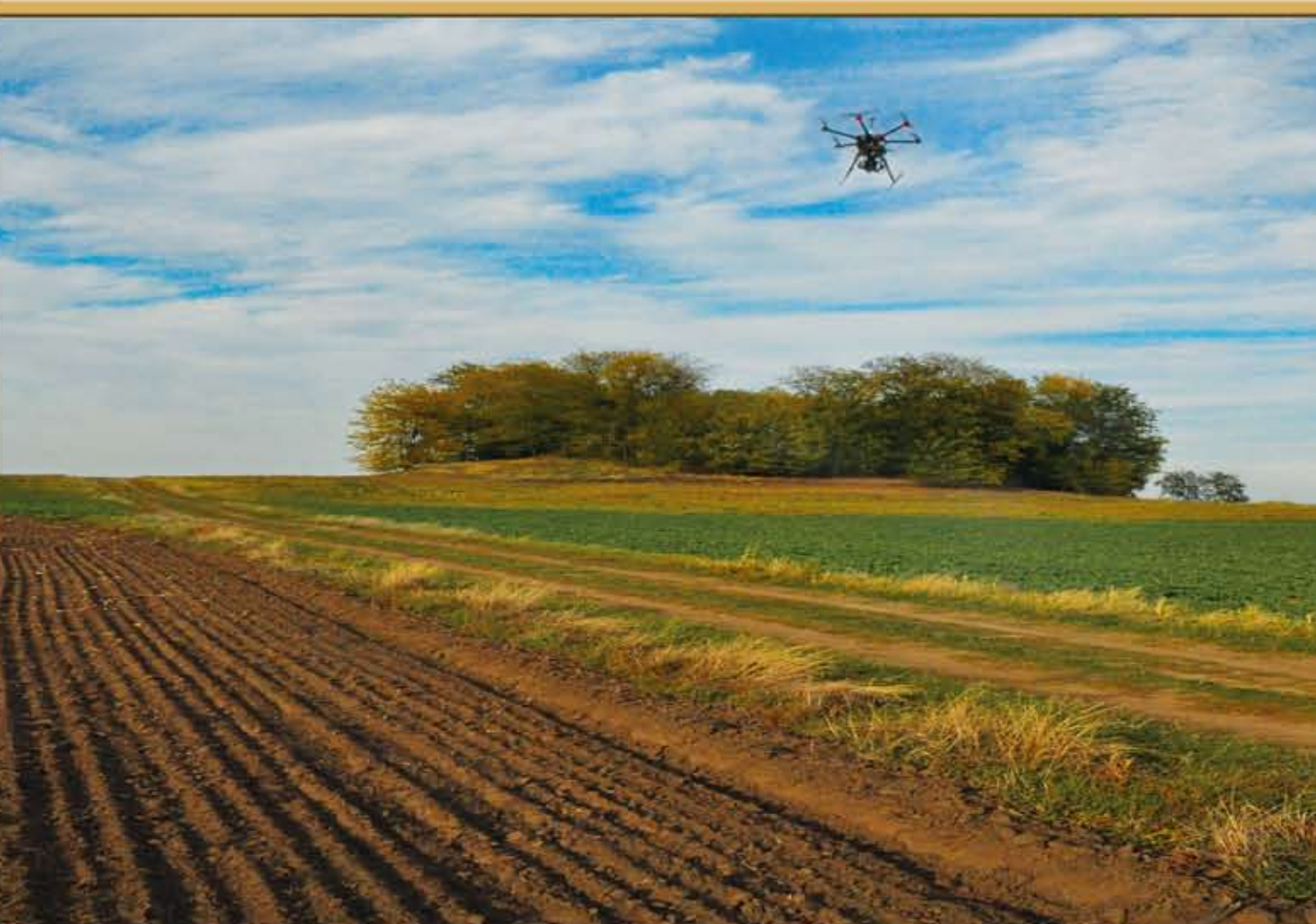

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA 12

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY
ÉSZAKI HATÁRA

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA

12

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY ÉSZAKI HATÁRA

Szerkesztette

BENKŐ ELEK – BERTA ADRIÁN – BONDÁR MÁRIA

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Régészeti Intézet
MTA Kiváló Kutatóhely
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

Budapest 2022

A kötet megjelenését támogatta
a Magyar Tudományos Akadémia Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága (KFB-037/2022)
és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

Borítókép:

Hódmezővásárhely-Nagy Bőve-halom (Fotó: Benkő Elek)

A hátsó borítón:

Többkorszakos lelőhely felszíni leletszóródásának kernel sűrűségbecslése
a HMVH-1-1-4 jelzésű zóna területén (Készítette: Berta Adrián)

Technikai szerkesztő: Vajda Olga
Fotók: Berta Adrián, Hámori Péter, Marton Tibor
Számítógépes grafika: Varga Zsóka
Rajzok: Varga Zsóka, Éber Magda, Göbölös Mihály, Marton Tibor, Melis Eszter,
Masek Zsófia, Berta Adrián
Térinformatikai adatbázis: Berta Adrián

ISBN 978-615-5766-58-9

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
© Archaeolingua Alapítvány
© Szerkesztők, szerzők

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

2022

ARCHAEOLINGUA

ARCHAEOLINGUA ALAPÍTVÁNY
H-1067 Budapest, Teréz krt. 13.
www.archaeolingua.hu

Borítóterv: Kaszta Móni
Tipográfia és nyomdai előkészítés: Nemes Szilamér
Nyomda: Prime Rate Kft. Budapest

TARTALOM

BENKŐ ELEK	7
Bevezető	
KISS TÍMEA – SIPOS GYÖRGY	17
Hódmezővásárhely északi területeinek felszínformái és vizei	
MÉSZÁROS PATRÍCIA – PÓPITY DÁNIEL	33
A régészeti topográfiai munkák múltja, jelene és jövője Csongrád-Csanád megyében	
CSÁNYI VIKTOR	41
Hódmezővásárhely régészeti kutatásának rövid története	
BERTA ADRIÁN	71
Hódmezővásárhely északi határának régészeti topográfiája: módszertani összefoglaló	
MARTON TIBOR – BONDÁR MÁRIA – KULCSÁR GABRIELLA	109
Hódmezővásárhely északi határrészének újkőkora és rézkora	
MELIS ESZTER – KISS VIKTÓRIA – KULCSÁR GABRIELLA	117
Hódmezővásárhely északi határának bronzkora és vaskora	
MASEK ZSÓFIA	135
Hódmezővásárhely északi határának szarmata és gepida kori leletanyaga	
CSIKY GERGELY	143
Hódmezővásárhely északi határrészének avar kora	
RÉVÉSZ LÁSZLÓ	147
Hódmezővásárhely térségének 10–11. századi temetői	
BENKŐ ELEK	157
Hódmezővásárhely a középkorban	
TAKÁCS MIKLÓS	169
Árpád-kori cserépbográcsok értékelése Hódmezővásárhely térségéből	
KOVÁCS BIANKA GINA	173
Középkori kerámia és ékszerek Hódmezővásárhely északi határrészén	
KOLLÁTH ÁGNES	181
Hódmezővásárhely északi határrészének településtörténete és tárgyi emlékanyaga a kora újkorban és az újkorban	
BEDE ÁDÁM	189
Adatok a hódmezővásárhelyi régészeti topográfiai teszterület halmaihoz	

A KÖZHITELES NYILVÁNTARTÁSBAN SZEREPLŐ, KORÁBBRÓL ISMERT LELŐHELYEK	221
A KÖZHITELES NYILVÁNTARTÁSBAN NEM, VAGY TÉVESEN SZEREPLŐ LELŐHELYEK	361
A 2017 ÉS 2019 KÖZÖTT FELTÉRKÉPEZETT FELSZÍNI LELETSÚRÚSÖDÉSEK	373
IRODALOM	543
TÁBLÁK	583
TÉRKÉPEK	647

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY ÉSZAKI TERÜLETEINEK FELSZÍNFORMÁI ÉS VIZEI

Kiss Tímea – Sipos György***

Az egyes történelmi időszakokban az emberi megtelepedés kulcsfontosságú tényezői voltak az akkori domborzati és vízrajzi viszonyok. Ezek között a víz melletti megtelepedés kiemelkedően fontos volt, miközben azt is figyelembe kellett venniük, hogy a vízutánpótlás állandó legyen, ugyanakkor a település lehetőleg minél nagyobb biztonságban legyen az árvizektől. A hódmezővásárhelyi határ a 19. századi szabályozásokig vizekben gazdag terület volt.¹ Azt, hogy hol alakultak ki friss vizű tavak, növényzettel sűrűn benőtt mocsarak, friss vizű erek, és az árvizek vizét kétirányban is szállító (ún. bifurkáló) fokok, azt a terület felszínformái és fejlődéstörténete határozták meg.

KLÍMA ÉS NÖVÉNYZET

Mivel a kutatott területen különböző korú régészeti leletek kerültek elő, érdemes áttekinteni, hogy a holocén különböző időszakaiban milyen lehetett a terület klímája (hőmérséklet, csapadékviszonyok) és az ehhez igazodó növényzet. Bár Hódmezővásárhely környékéről kevés adat áll rendelkezésünkre, az Alföldre vonatkozó általánosabb klimatikus folyamatok itt is jellemzőek voltak.

A jégkorszak után, a holocén első fázisa a preboreális (fenyő-nyír) fázis (kb. 10 200–11 600 éve). Ekkor a klíma jóval hűvösebb és szárazabb volt, mint napjainkban. Az éves középhőmérséklet 8–9 °C között volt (július: 18 °C, január: -2 °C), az éves átlagos csapadék pedig csupán 400 mm lehetett.² A jégkorszak korábbi hideg-száraz éghajlata után ezek a környezeti feltételek már kedveztek a fászfárúak elterjedésének. Ezen a hűvös és száraz klímán örökzöld és lombos erdők egyaránt előfordultak,³ amelyekben hidegtűrő és hidegkedvelő fajok, illetve melegkedvelő, lombos fafajok együtt jelentek meg.⁴ A szárazabb térszíneken nyíres erdős-sztyepp lehetett.⁵ A Tisza ekkortájt meanderező mintázatú volt, ugyanakkor a hegyekből kilépő Körös és Maros medrei váltakozva fonatos és meanderező jellegűek voltak.⁶ Adatunk van arra, hogy ekkor a Maros mederkitöltő vízhozama a mainál több mint háromszor nagyobb lehetett.⁷ Tehát hiába volt viszonylag kevés a csapadék, az alacsony hőmérséklet miatt a párolgás kicsi volt, és emiatt a folyókba több víz jutott. Ugyanakkor ez azt is jelentheti, hogy a tájat már ekkor

* Szegedi Tudományegyetem, Geoinformatikai, Természet- és Környezetföldrajzi Tanszék, 6722 Szeged, Egyetem u. 2. kisstimi@gmail.com

** Szegedi Tudományegyetem, Geoinformatikai, Természet- és Környezetföldrajzi Tanszék, 6722 Szeged, Egyetem u. 2. gysipos@geo.u-szeged.hu

¹ BODNÁR 1928.

² JÁRAINÉ KOMLÓDI 1969.

³ KASSE et al. 2010.

⁴ LÓKI et al. 1994.

⁵ JÁRAINÉ KOMLÓDI 1966.

⁶ NÁDOR et al. 2007; KATONA et al. 2012; SÜMEGHY et al. 2013.

⁷ SÜMEGHY – KISS 2012; KATONA et al. 2012.

tagoló nagy, elhagyott medrekben mocsarak lehetettek, esetleg a medrek alján friss vizű erek csordogálhattak.

A boreális (mogyoró) fázisban (kb. 8200–10 200 éve) kezdetben a klíma hűvös és száraz volt, majd fokozatosan melegedett.⁸ Az évi középhőmérséklet 1–2 °C-al magasabb volt, mint ma (július: 20 °C, január: 0–2 °C).⁹ Egyes kutatók szerint a melegebb hőmérséklet mellett a klíma szárazabbá is vált,¹⁰ de van olyan szakember is, aki nedves viszonyokat feltételez.¹¹ A hűvös klímáján kiterjedté váltak a sztyeppék,¹² ahol közép-ázsiai növényfajok telepedtek meg. A melegedés hatására megjelentek a szikesek, miközben az erdők térvesztése jelentős volt.¹³ A medermaradványok sem utalnak egyértelműen szárazodásra: a Tisza és a Maros kanyarulatai egyre kisebbek lettek és így a vízhozamuk is csökkent. Bár egyértelmű a lefolyás mérséklődése, ugyanakkor a Maros medrei még mindig 2–3-szor több vizet szállítottak, mint napjainkban, tehát a táj vízellátottsága még mindig bőséges lehetett.

Az atlantikus (tölgy) fázisban (kb. 5800–8200 éve) az éghajlat tovább melegedett, és melegebb volt, mint napjainkban. Az éves középhőmérséklet 15–16 °C volt (július: 20–25 °C, január: 4–5 °C).¹⁴ A fázis eleje nedves-csapadékos volt, a mainál kb. 10%-kal több csapadékkal, majd igen meleg és száraz időszak következett.¹⁵ Az Alföld beerdősült, a legelterjedtebb társulás az elegyes-tölgyes-erdős-sztyepp lehetett, és megjelentek a mediterrán flóraelemek (pl. szőlő, borostyán).¹⁶ Arra utaló jelek is vannak, hogy az erdőket mesterségesen felgyújtották, hogy termőföldekhez vagy legelőkhöz jussanak.¹⁷ Mindeközben a folyók vízhozama alig változott, bár egyes adatok szerint ez a csapadékos időszakban megduplázódott.¹⁸

A szuboreális (bükk I) fázisban (kb. 2800–5800 éve) az atlantikus fázisnál hűvösebb és csapadékosabb éghajlat uralkodott (kb. 900 mm), úgy, hogy a fázis vége szárazabb volt.¹⁹ A júliusi középhőmérséklet 17–18 °C, míg a januári 4–5 °C.²⁰ Ez kedvezett az erdők térhódításának, így zárt gyertyános-tölgyesek jelentek meg az Alföldön,²¹ miközben az ártereken hatalmas tölgy-kóris-szil-ligeterdők alakultak ki.²² Ezzel szemben Lovász György szerint a síkvidéken gyakoribbá válnak a fenyők,²³ míg Nádor Annamária és munkatársai szerint a bükkösök és tölgyesek voltak a meghatározóak.²⁴ A különböző kultúrcsoportok megjelenésével együtt elterjedté váltak a gabonafélék és a gyomok. A sűrű természetes növényzet nem engedte a talajeróziót, így a folyók meanderezővé váltak, vízhozamuk 30–40%-kal nőtt, mint az előző periódus meanderező medreinek vízhozama, jelentősen meghaladva a ma jellemző értékeket.

⁸ LOVÁSZ 2002.

⁹ JÁRAINÉ KOMLÓDI 1969.

¹⁰ SZÖÖR et al. 1989; JAKAB et al. 2005.

¹¹ GÁBRIS 1995.

¹² JÁRAINÉ KOMLÓDI 1966, 1969; NÁDOR et al. 2007a.

¹³ LOVÁSZ 2002; SÜMEGI – TÖRŐCSIK 2007.

¹⁴ JÁRAINÉ KOMLÓDI 1969; NÁDOR et al. 2007.

¹⁵ JAKAB et al. 2005.

¹⁶ JÁRAINÉ KOMLÓDI 1966, JÁRAINÉ KOMLÓDI 1969; LOVÁSZ 2002.

¹⁷ KISS et al. 2008.

¹⁸ SÜMEGHY et al. 2013.

¹⁹ GÁBRIS 1995; SÍPOS et al. 2016.

²⁰ JÁRAINÉ KOMLÓDI 1969; NÁDOR et al. 2007.

²¹ JÁRAINÉ KOMLÓDI 1966, 1969.

²² JÁRAINÉ KOMLÓDI 1966.

²³ LOVÁSZ 2002.

²⁴ NÁDOR et al. 2007.

A szubatlantikus (bükk II) fázisra (kb. 0–2800 éve) az enyhe és csapadékos éghajlat volt jellemző (évi csapadékösszeg: 700 mm). Ekkor már kisebb klímaingadozásokat is ismerünk, például a melegebb római optimumot vagy a kisjégkorszakot. A fázist enyhe és csapadékos tél, illetve száraz és meleg nyár jellemezte.²⁵ Nádor és munkatársai szerint a júliusi átlagos középhőmérséklet 17–18 °C lehetett.²⁶ Az időszakban a bükk eltűnt az Alföldről és a gyertyán szórványossá vált, illetve a tölgyesek területe csökkent.²⁷ A hűvösebb-csapadékosabb időszakokban kiterjedtek a lápok és mocsarak, melyek a száraz időszakokban ki is száradhattak,²⁸ és emberi hatásra megindulhatott a futóhomok mozgás néhány magasabban elhelyezkedő térszínen.

Jelenleg az éghajlat mérsékelten száraz. A csapadék évente 550–580 mm, ami számottevően kevesebb a szubatlantikus fázisra jellemzőnél. A csapadék éven belüli eloszlása kontinentális jellegű, mivel a legtöbb eső nyár elején (június) esik, míg a legszárazabb hónap a január és a február.²⁹ Az évi középhőmérséklet 10,2–10,6 °C. A napfényes órák száma magas (évi 2000–2050 óra), nyáron 820–830 órán, télen valamivel több, mint 190 órán süt a nap, ebből következően a felhőzettel való borítottság mérsékelte. A területen az É-i szél az uralkodó, de gyakoriak az ÉNy-i szelek is, miközben nagy a szélcsendek gyakorisága is.³⁰

SEKÉLYFÖLDTANI KÉPZŐDMÉNYEK

A terület földtani képződményeiről Magyarország felszíni földtani térképe (M=1:100 000)³¹ alapján tájékozódhatunk (1. ábra). Mivel a mintaterülethez tartozó magas ártereknek, valamint a Maros hordalékkúpi részének fluvialis fejlődése a pleisztocénben alapvetően befejeződött, ezért a hideg-száraz klímán porfelhalmozódás ment végbe. A Maros kakasszéki medrétől É-ra, illetve a hordalékkúp peremén jelez a térkép egy nagyobb eolikus löszfoltot, illetve homokos löszet. A magas ártéren egyértelműen infúziós löszet jelöl a térkép: ennek agyag- és mésztartalma magas, és amikor a porhullás zajlott, nedves területre rakódott le a hulló por és itt képződött belőle lösz. A mélyfekvésű medermaradványokban folyóvízi agyagos üledékek találhatók, amelyet a térképkészítők újholocén korúnak tartanak. Ugyanakkor ezekről a medrekről bebizonyosodott, hogy jóval idősebbek (ld. a Fejlődéstörténet című fejezetet), hiszen 13–18 ezer évvel ezelőtt voltak aktívak. Hernesz Péter terepi mérései szerint a medrek legalább félig feltöltődtek: ma 4–5 m mélyek, de a folyóvízi homok 3,4–4 m-rel a felszín alatt található.³² A feltöltődés a pleisztocén–holocén folyamán folyamatos lehetett, részben az ide érkező folyók és erek hordaléka, részben szerves anyagok halmozódhattak fel bennük. Mivel bizonyos időszakokban a szél aktívan formálhatta a magasban elhelyezkedő övzátonyokat, a nagyobb paleomedrek övzátonyait áttelepíthette, létrehozva a táj legjobban osztályozott homokformáit. Bár ilyet nem jelöl a földtani térkép, a Ludas-értől délre lévő homokbányákban látható volt az eolikus rétegződés.

²⁵ LOVÁSZ 2002.

²⁶ NÁDOR et al. 2007.

²⁷ JÁRAINÉ KOMLÓDI 1969.

²⁸ JAKAB et al. 2005.

²⁹ ANDÓ 1984.

³⁰ ANDÓ 1984.

³¹ <https://map.mbfisz.gov.hu/fdt100/> (utolsó megtekintés: 2022.05.17.).

³² HERNESZ 2015.

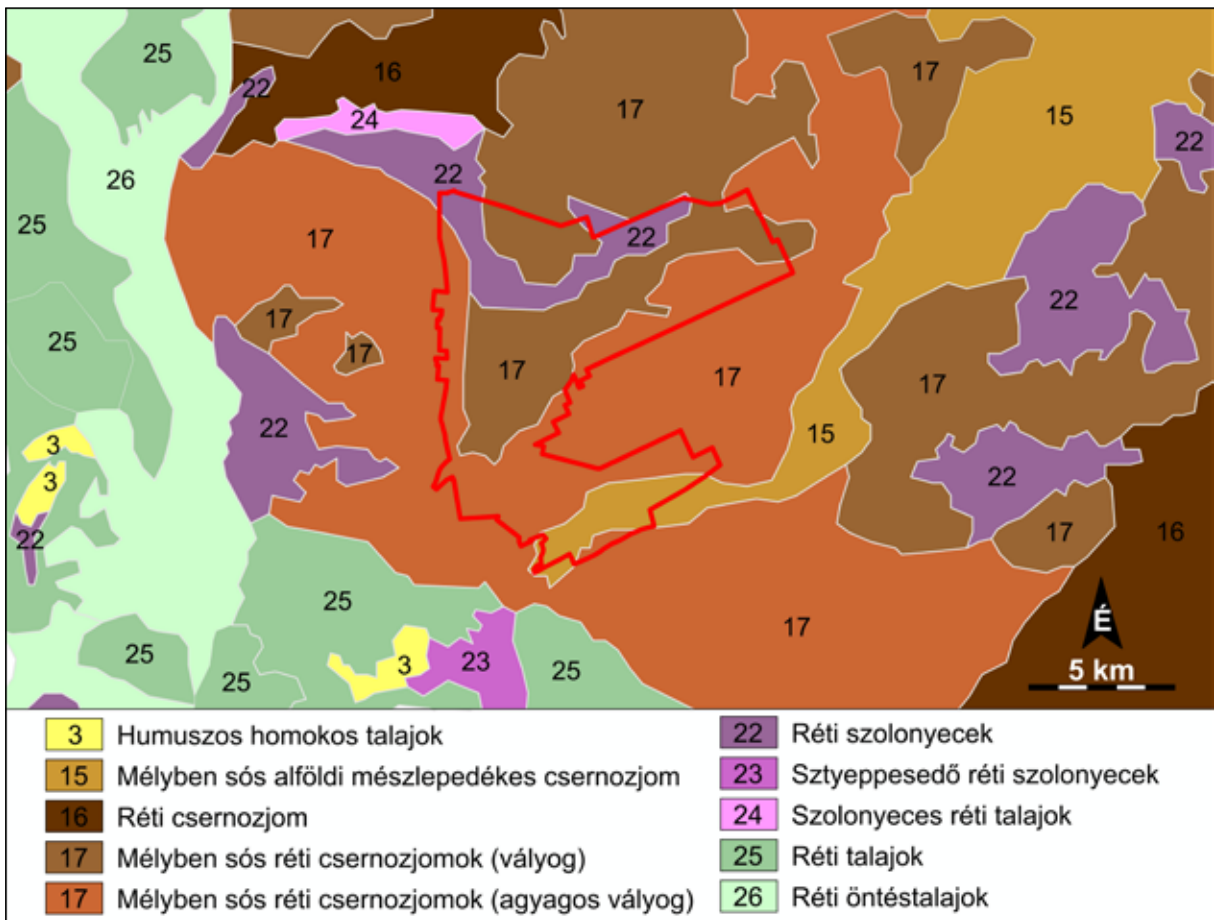

1. ábra. A terület felszíni földtani képződményei (forrás: Magyarország földtani térképe, M=1:100 000)

TALAJOK

A sekélyföldtani és morfológiai képződményekhez, valamint a múltbeli klimatikus és növényzeti viszonyokhoz igazodva a kutatási területen és annak környezetében alapvetően csernozjom jellegű talajok fordulnak elő. Ez alól a réti talajokkal jellemezhető tiszai alacsony ártér, valamint a szolonyec talajok kialakulásának kedvező hordalékkúp-előteri mélyedések és paleomeder maradványok jelentenek kivételt (2. ábra). Mindkét esetben a jelentékeny vízhatás következtében alakulnak ki a klimazonálisan jellemző csernozjomoktól eltérő talajok. Míg a réti és öntés talajok fejlődését a rendszeres elöntés következtében végbemenő kilúgozódás, addig a szikesedést mutató talajok megjelenését a mélyedések felszínéhez közeli talajvíz, valamint az időszakosan előforduló vízborítás határozza meg.

A szűkebb értelemben vett vizsgálati területen a magasabban fekvő felszíneken és felszínformákon a mélyben sós réti csernozjomok jellemzőek agyagos, vagy agyagos vályog textúrával (2. ábra). A Téglás-érhez és a Ludas-érhez kapcsolódó egykori Tisza-medrekben réti szolonyec, az egykori Maros-meder, azaz a Kakasszéki-ér mélyebben fekvő környezetében pedig a mélyben sós alföldi mészlepedékes csernozjom alakult ki (2. ábra). Fizikai félelés tekintetében a vizsgálati területen az agyag, illetve a vályog dominál, ez alól a Kakasszéki-ér mentén található szigetek, folyóhátak jelentenek kivételt, ahol homokos vályog, esetleg homok is előfordulhat a felszínen, illetve a felszínhez közel. Összességében a talajtani különbségek nem jelentősek a területen, s egyértelműen a geomorfológiai tényezőkhez kapcsolódnak.

2. ábra. A terület talajai az M=1:100 000 méretarányú agrotopográfiai térkép alapján (VÁRALLYAI 1985)

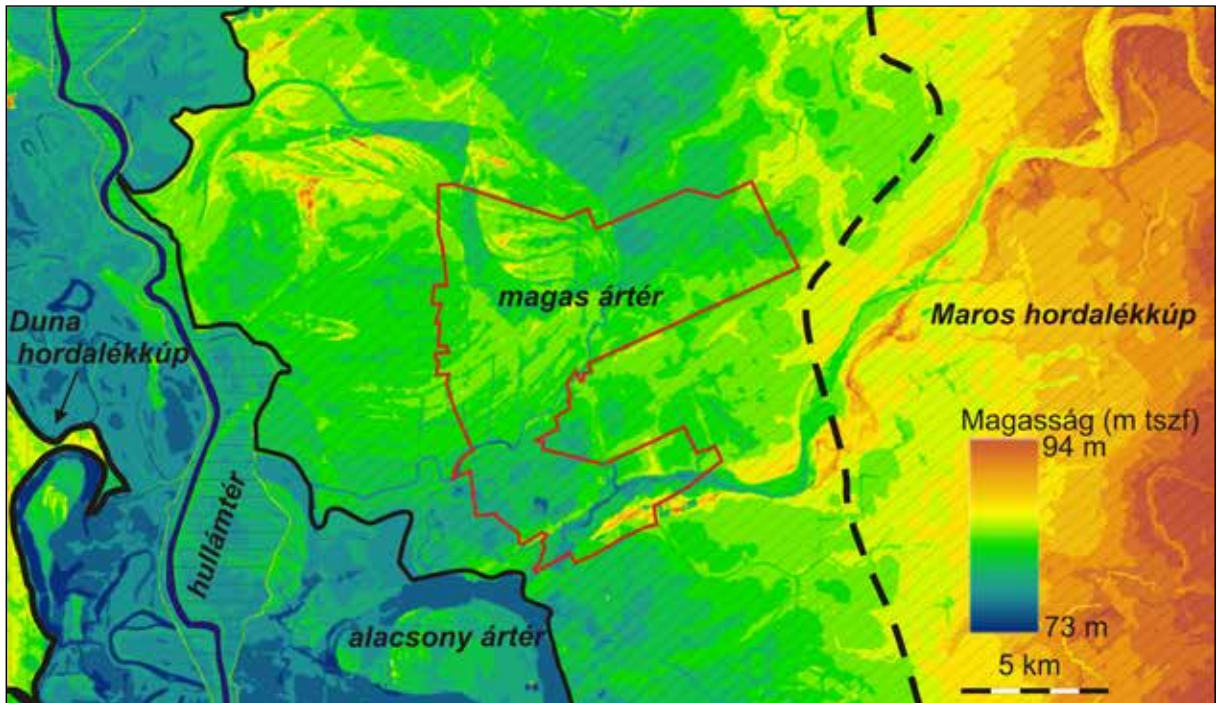
FELSZÍNI FORMÁK

A TERÜLET MORFOLÓGIAI EGYSÉGEI

A Dél-Tisza menti terület alapvetően négy egységre osztható (3. ábra). A legmagasabb térszín (85–91 m tszf.) a terület K-i felén található. Ez a Maros hordalékkúp peremének tekinthető,³³ amely fokozatosan belesimul a tőle Ny-ra levő, viszonylag sík felszínbe. Ez az egykori ártéri sík (magas ártér) jellemzően 81–82 m magasságban fekszik, csupán néhány forma (pl. kunhal-mok, szél által magasított övzátonyok) emelkedik ki jobban ebből a térszínből. A magas árteret markáns, 3–5 m magas perem választja el az alacsony ártértől, amely a terület legmélyeb-ben fekvő (76–77 m) térszíne. Az alacsony ártér volt a 19. századi szabályozások előtt a Tisza ártere, amelyet rendszeres időközönként elöntött. Ma már az árvízvédelmi töltések közé szorított Tisza hullámtere található az egykori alacsony ártér tengelyében. A hullámtér az intenzív ártérfeltöltődés miatt 0,8–2,5 m-rel magasabban fekszik, mint a környező alacsony ártéri területek.³⁴ Az alacsony árteret nyugatról a Duna egykori hordalékkúpja határolja, amelynek

³³ SÜMEGHY 2014.

³⁴ NAGY 2020; KISS et al. 2021.

3. ábra. A terület fő geomorfológiai egységei

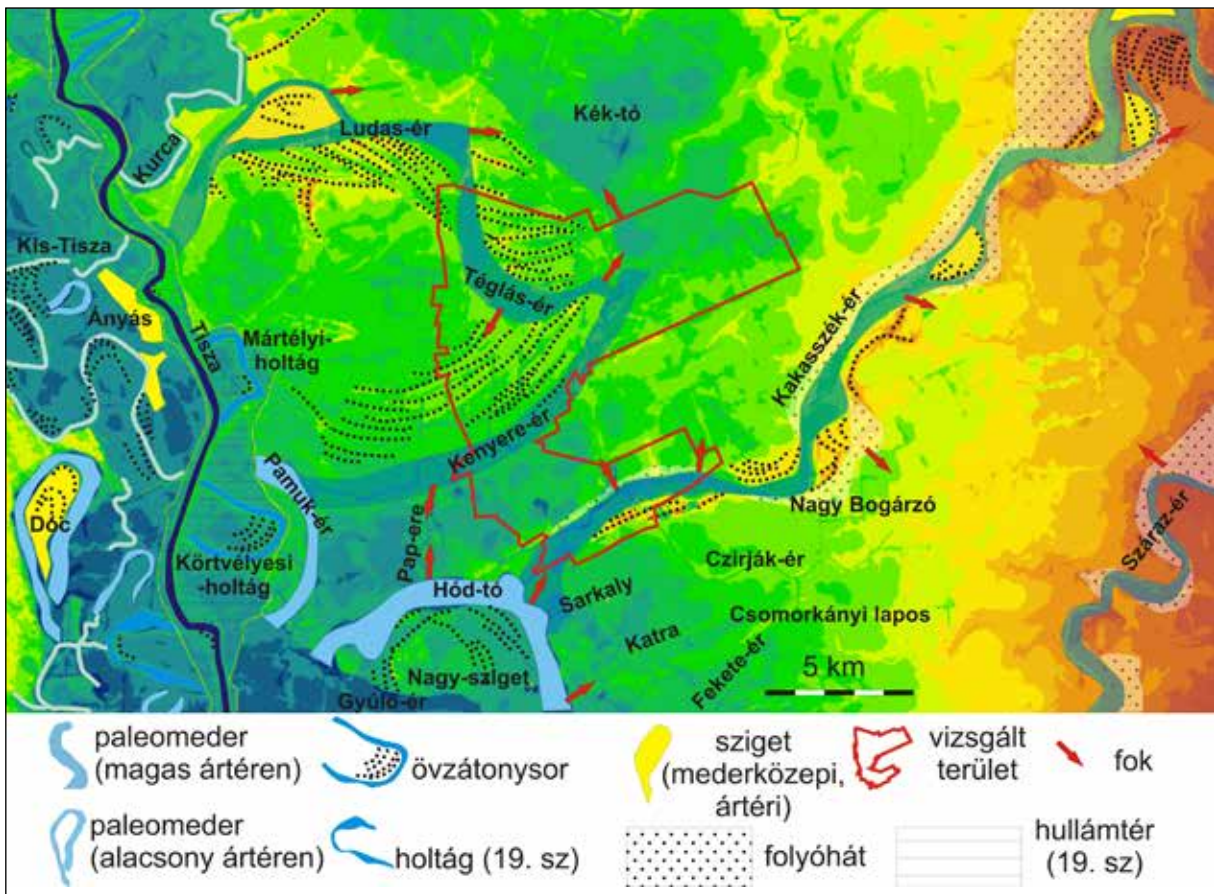
magassága hasonló (82–83 m) a K-i oldalon húzódó magasártérhez, bár itt a felszínt a későbbi homokmozgások során létrejött homokbuckák 4–5 m-rel megmagasíthatták.

A TERÜLET FELSZÍNI FORMÁI (GEOMORFOLÓGIA)

A területen a folyóvízi tevékenységgel létrejött (fluviális) formák uralkodnak, bár a Duna hordalékkúpján és a magasabban fekvő egykori medrek szomszédságában szél által kialakított (eolikus) felszínformák is előfordulnak.

A mintaterület legmarkánsabb formái a hatalmas paleomedrek (4. ábra): vannak közöttük olyanok, amelyeknek csupán egy-két kanyarulata maradt fent, de megtalálhatók hosszan végig követhető medrek is. A paleomedrek mellett, kanyarulataik belső ívén található övzátonyokat, amelyek övzátony-sorokat alkotnak. A közöttük lévő mélyedéseket – amelyek gyakran mocsaras térszínek voltak – sarlólaposoknak nevezik. Az övzátónysorok és sarlólaposok a medrek vándorlási irányát mutatják: a kanyarulattól legtávolabb lévő övzátónysor a legidősebb, míg a kanyarulat partélénél lévő a legfiatalabb. Rendszerint a környezetüknél 1–2 m-rel magasabb formák, homokos anyagúak, így környezetüknél mindig is jóval szárazabbak voltak.

A mintaterületen lévő mindkét paleo-Maros medret 1 m magas folyóhátak kísérik, de találunk folyóhátakat a Tisza egykori medrei mentén is (4. ábra). Meglátjuk arra utal, hogy nagy árvizek vonulhattak le mindegyik egykori mederben, és ezek az árvizek bőséges mennyiségű hordalékot szállítottak. A mederből kilépő árvizek rakták le a meder közvetlen közelében a hordalékot, így építve a folyóhátakat. A magas ártéren és a hordalékkúp-peremen futó medrekhez is kapcsolódnak fokok (lecsapoló medrek), amelyek a meder aktivitása idején az árvizek el- és visszavezetésében játszottak szerepet (4. ábra). Áttörve a laza homokból álló folyóhátakat az ártér mélyebb részei felé szállították a vizeket. A hatalmas árvizek nagy fokokat

4. ábra. A terület felszíni formakincse

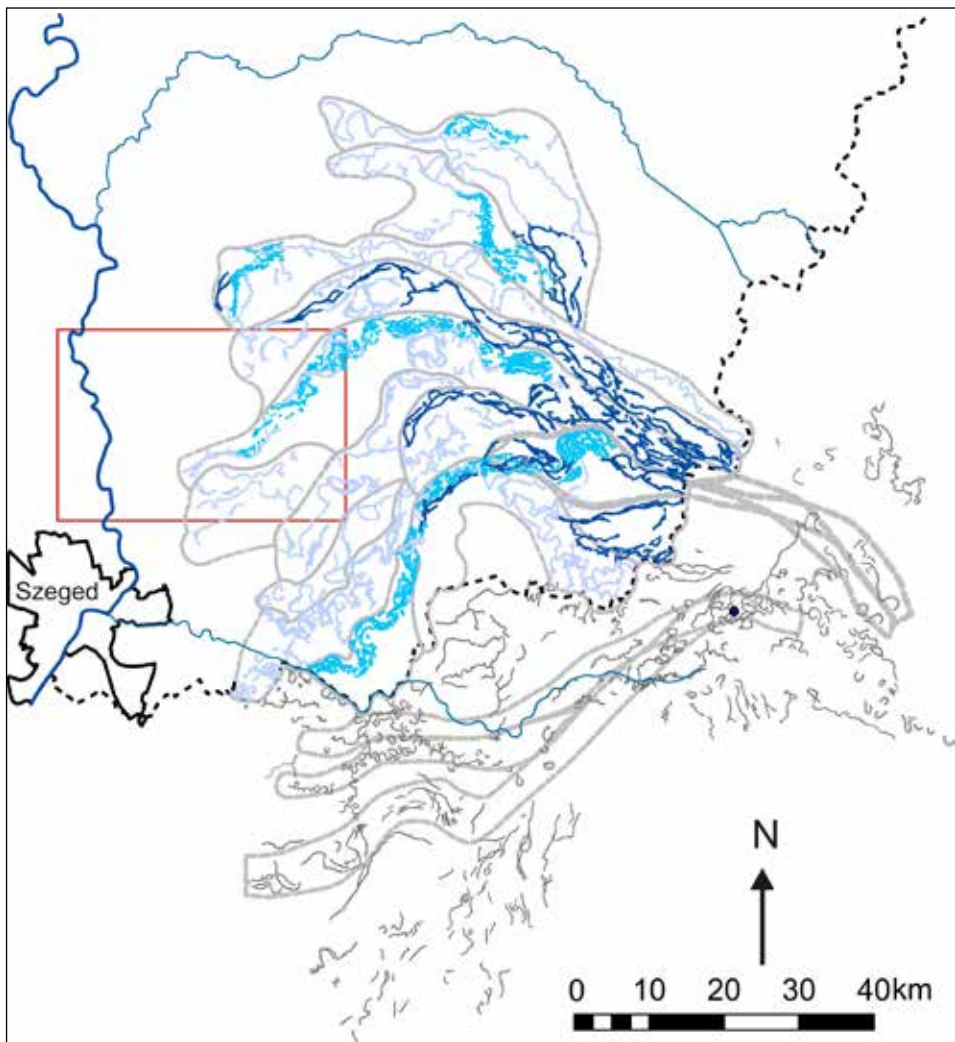
alakítottak ki: ilyen például a Hód-tó kanyarulatához kapcsolódó Pap-ere, amelynek átlagos szélessége meghaladta a 100 m-t. De fokokként funkcionálhattak a régi paleomedrek, amelyek természetes mélyedésként a mélyfekvésű részre vezették a vizeket (pl. Kenyere-ér, Téglás-ér). A paleomedrek közvetlen környékét a folyó áradásokkor feltöltötte, de a medertől távolabb mélyfekvésű területek maradtak fenn, mint ártéri lapályok és ártéri mocsarak. Ezek változatos nagyságúak lehettek (2–21 km²),³⁵ de még az 1700-as években (I. katonai felmérés) is mocsaras vagy tavi állapotban maradtak fenn. Ezek közül talán a legérdekesebb a Kék-tó, amelyet már a Ludas-éri paleomedrer is táplálhatott a fokjain keresztül, de később, az alacsony ártér kialakulása után is aktív maradt, hiszen az egykori paleomedrekben kialakult fokok (pl. Ludas-ér, Téglás-ér, Kenyere-ér) táplálták a Tisza árvizei idején.

A Maros egykori medrei legyezőszerűen fedik a hordalékkúp felszínét (5. ábra). Ezek a medrek hosszan, akár 50–80 kilométeren át is nyomon követhetőek, és az akkori Tisza medre-éhez és árteréhez csatlakoznak. A területen ilyen egykori Maros mederben fut a Kakasszék-ér, illetve a Száraz-ér. A medrek erősen meandereznek, ami arra utal, hogy hosszú idő alatt fejlődtek ki. Ezt támasztják alá a kanyarulatokat kísérő többtagú övtátony-sorok is.

A Kakasszék-ér a Maros hordalékkúpján az egyik leghosszabban (69,8 km) nyomonkövethető meder-maradvány.³⁶ A meander-öv átlagos szélessége (6,8 km) messze kiemelkedik

³⁵ HERNESZ 2015.

³⁶ SÜMEGHY 2014: IX. meder-pászta.

5. ábra. A Maros hordalékkúpján lévő medrek és a bemutatott terület elhelyezkedése (SÜMEGHY 2014 alapján)

a Maros többi paleomedre közül, de a medernek magának a szélessége ennél kisebb (3,9 km) lehetett, és az esése (19,6 cm/km) is kiemelkedően nagyra tekinthető.³⁷ A nagy meder méretei arra utalnak, hogy a Maros hordalékkúp felszínén lévő egykori medrek közül a Kakasszéki-ér paleomedre szállíthatta a legnagyobb átlagos mederkitöltő vízhozamot. A Kakasszéki paleomederhez kapcsolódó legalább 7 tagú övzátony-sor tagjai Orosházánál (ÉK-i meander) 2–3 m-rel magasabbak a paleomeder élének magasságánál. Megfigyelhető, hogy a medertől legtávolabb elhelyezkedő övzátony a legmagasabb, és az övzátonyok egyre laposabbá válnak a meder felé haladva. A Kakasszéki-ér legdélebbi kanyarulataiban a jelenleg 4–5 m magas övzátonyokat a szél később némileg átformálhatta. Ezt elősegítette, hogy magasabb helyzetük miatt a térszín könnyen kiszáradhatott, és így klimatikus vagy emberi hatásra lokálisan mozgásba lendült a homok, létrehozva a jelenlegi zegzugos formákat. A Kakasszéki-ér egykori medrében mederközepi szigetek is azonosíthatók, amelyek a hatalmas övzátonyokkal együtt bőséges, durvaszemű hordalék szállítására utalnak. Ezt támasztják alá a legújabb vizsgálatok

³⁷ SÜMEGHY 2014.

is, amelyek rávilágítottak arra, hogy ezt a medret a vízgyűjtő felső régióiból hirtelen lezúduló olvadékvizek is formálták, amelyek nagy mennyiségű hordalékot szállítottak.³⁸

A mintaterület DK-i részén megjelenik a Száraz-ér meanderező medre is.³⁹ A Marosnak ez az ősi medermaradványa később egy fiatalabb mederpásztából (VII) újra vizet kaphatott. Ez az egykori meder is viszonylag széles (7,6 km) meander-övezetet alkot, medre 800–1300 m széles lehetett, amelynek nagy volt az esése is (20,4 cm/km). A meder mérete alapján az átlagos mederkitöltő vízhozama kevesebb lehetett, mint a Kakasszéki-ér paleomedréé. Övzátonyai nem maradtak fenn, ami azzal magyarázható, hogy a valószínűleg eredetileg is alacsony övzátonyokat később löszös takaró borította be, vagy a mezőgazdasági földmunkák (pl. szántás) során elszántották őket.

A Maros hordalékkúpjában tekintélyes mennyiségű víz tárolódik, ami a hordalékkúp pereme felé áramolva a felszínre bukkanhat: ez a víz időszakos vízfolyásokat táplált. Mivel a hordalékkúp pereme nagy esésű, illetve az alacsony ártér kialakulásával ez esésviszonyok tovább nőttek, az időszakos vízfolyások, illetve a fent bemutatott erek ezt a megnövekedett esést a medreik beágódásával kompenzálták. Például ezért figyelhető meg az, hogy a Száraz-ér kifejezetten mély paleomederben halad.

A magas ártéren található medrek (3–4. ábra) már egyértelműen a Tiszához köthetők, noha esetenként a Maros is ezen a területen torkollott a Tiszába. Ezek közül a táj meghatározó formája a Téglás-értől induló, a Ludas-éren át a Tisza mai vonaláig követhető paleomeder, illetve a csupán egy-egy paleomeandert reprezentáló Kenyere-ér medre. A Hód-tó medre és a Pamuk-ér átmeneti formákként tekinthető a magas és az alacsony ártér között, ugyanis formálódásuk a magas ártéren kezdődött, de az alacsony ártéren fejeződött be.

A Téglás-ér menti paleomedernak két nagyobb kanyarulata, és egy egyenesebb szakasza maradt fenn. A meder szélessége 460–830 m, azonban a Ludas-ér és Ludas-tó között egy kb. 1,5 km széles sziget tagolja a medret. A paleomeder mederkitöltő mélysége két kanyarulat közötti inflexiós sávban (ahol a meder a legsekélyebb) meghaladta a 6,2 m-t.⁴⁰ A meder méretei alapján mederkitöltő vízhozama (14 750 m³/s) 15-szöröse lehetett a mai Tiszáénak. A paleomedret fejlett övzátónysorok kísérik, amelyek 8 tagból állnak, és jellemzően 3–5 m-rel, de egyes esetekben akár 9 m-rel magasodnak a meder fölé. A Téglás-ér menti kanyarulat legidősebb övzátonyába mélyített fúrás feltárta, hogy az övzátony durva szemű anyagból áll, ami erőteljes folyóvízi aktivitást mutat a kanyarulat kialakulásakor (az utolsó glaciális maximum idején). Ugyanakkor a legmagasabb övzátonyok felső, 2–2,5 m vastag rétegét a szél halmozta fel,⁴¹ megmagasítva az övzátont a Ságvár-Lascaux interstadiális idején (OSL kora: 17,1±1,4 ezer év).⁴² Ez a homokmozgás akkor zajlott, amikor a legfiatalabb övzátony még javában formálódott (OSL kor: 16,9±1,1 ezer év), tehát kis területen is jelentős eltérések lehettek a nedvességi viszonyokban és a növényzet sűrűségében.

A Kenyere-ér menti kanyarulat hatalmas ívű, közel 1 km széles mederrel jellemezhető, azonban a meder élei ma már legtöbb helyen eltűntek, mivel a benne később megjelenő Kenyere-ér alaposan átdolgozta az egykori mederoldalt. Ezért a kanyarulat egykori kiterjedésére leginkább az övzátónysor helyzetéből lehet következtetni. Maga az övzátónysor 22 tagú, és legfeljebb 1 m-rel emelkedik a felszín fölé. Sipos és munkatársainak számítása szerint a leg-

³⁸ BARTYIK et al. 2021.

³⁹ SÜMEGHY 2014: VIII. meder-pásztja.

⁴⁰ HERNESZ 2015.

⁴¹ DOMOKOS – KROLOPP 1996.

⁴² HERNESZ 2015.

nagyobb vízhozama akár 44 200 m³/s is lehetett, azonban ezt óvatosan kell kezelnünk, hiszen a meder pontos szélessége nem meghatározható.⁴³

A Hód-tó és a Pamuk-ér hatalmas kanyarulatai már átmenetet képeznek az alacsony ártér felé, hiszen a fenti paleomedreknél alacsonyabban helyezkednek el, de már a Hód-tó belső ívénel lévő egykori kanyarulat maradvány (Gyúló-ér) az alacsony ártér szintjéhez kapcsolódik. A Hód-tó paleomeander átlagos mederszélessége 625 m, ami a korábbiakhoz képest csökkenő vízhozamra utal, ugyanakkor ez a meder – a bevágódás miatt – jóval mélyebb lehetett a korábban bemutatottaknál (ezért is maradhatott fenn benne a tavi állapot még a 19 században is). A Hód-tó kanyarulatához 13 övzátöny kapcsolódik, amelyek csupán 1–3 m-rel magasodnak a partél vonala fölé. A Pamuk-ér környezeti rekonstrukciója azért nehézkes, mert medrét és övzátönyait a Tisza a későbbi medervándorlásával megsemmisítette.

Az alacsony ártér markáns, 3,7–4,8 m magas peremmel különül el a magas ártértől (3–4. ábra), illetve a Duna–Tisza-közi hordalékkúptól. Mivel ezt a térszín úgy jött létre, hogy a Tisza a bevágódását követően a kanyarulataival elkezdte szélesíteni a „völgyét”, ezért a magas ártér pereme mindenütt egykori medrekkel alámosott. Ezért egyrészt meredek, másrészt a perem alatt húzódó mélyfekvésű paleomedrek miatt magasabbnak is tűnik. Az alacsony ártéren található elhagyott kanyarulatok jóval kisebbek, mint a magas ártéren vagy a hordalékkúp peremén lévők. Közülük kiemelhető a Kis-Tisza, amely több mint 30 km-en át követhető az alacsony ártéren. Kanyarulataiban fejlett, 36–38 tagú övzátónysorok találhatóak. A paleomeder mérete hasonló a Tisza jelenlegi méretéhez, azaz azonos vízhozamot szállíthatott. A Tiszához legközelebb a 19. századi szabályozások során levágott holtágakat találhatjuk. Mivel az alacsony ártér a legfiatalabb egysége a területnek, a paleomedrekhez, holtágakhoz illetve a jelenlegi medrekhez jól kivehetően kapcsolódnak a folyóhátak és fokok, illetve a mélyebb térszíneken az ártéri mocsarak. Ezek a formák magas ártéri társaiknál jóval szerényebb méretűek, hiszen már a jelentősen kisebb vízhozamú Tiszához köthetők: például a szabályozások előtt aktív fokok mindössze 10–25 m szélesek. Az alacsony ártér különleges formáinak tekinthetők az ártéri szigetek, amelyek alacsony felszínből szigetszerűen emelkednek ki, és magasságuk gyakran eléri a magasártér magasságát.⁴⁴ A szigetek egy része (az ún. ártéri szigetek) a magas ártér része, annak maradványa: e szigeteket általában több oldalról alámosták az egykori kanyarulatok, így homorú peremeik élesek (pl. Ányási-sziget). Az ártéri szigetek másik csoportja azokhoz a meanderekhez köthető, amelyek a Tisza bevágódása során képezték a kanyarulatok belső felét: mivel a medrek lassan vágódtak be, a folyamatos oldalazó erózió és lecsúszás miatt felszínük alacsonyodik és a kanyarulatok felé domború (pl. a Hód-tó és a Gyúló-ér közötti Nagy-sziget, Dóci-sziget).

A különböző magasságú szintek között a kapcsolatot az alacsonyabb ártéri szinttől a magasabb felé tartó, hosszan hátravágódó erek medrei jelentik. Az erek jellemzően egykori paleomedrek alján kanyarognak, és rendszerint több km-es hosszúságban bevágódtak. Néhány esetben (pl. Kenyere-ér) a bevágódást követő oldalazó erózióval a hátravágódó vízfolyás kiszélesítette „völgyét”, elmosva annak eredeti partjait. Vannak azonban olyan erek is, amelyek egyenesen vágódtak hátra a magasabb térszínekbe: ezek általában rövidebbek és kevésbé kanyargósak.

⁴³ SIPOS et al. 2016.

⁴⁴ KISS et al. 2012.

FEJLŐDÉSTÖRTÉNET

A meglévő geomorfológiai ismereteink és az üledékek OSL (optikailag stimulált lumineszcencia) kormeghatározása segítségével rekonstruáltuk a Maros magyarországi és romániai hordalékkúpjának⁴⁵ és az Alsó-Tisza Csongrádtól Titelig tartó árterének⁴⁶ közös fejlődéstörténetét.⁴⁷ Ezen adatok birtokában a Hódmezővásárhelytől É-ra levő mintaterület felszínfejlődése is felvázolható a pleisztocén végétől napjainkig (6. ábra). Mivel a Tisza magas és alacsony árterei is szűkek (10–20 km), ezért bizonyos időszakokban a Tiszának nem, vagy csak néhány paleomedre maradhatott fenn, mivel a többi eltemetődött vagy megsemmisült.

A mai magas ártéren, a mintaterülettől csupán néhány km-re É-ra található a legidősebb azonosított Tisza paleomedre, a Kórógy-ér, amely több ezer éven át aktív lehetett (18,0±1,3 ezer évtől 13,2±0,9 ezer évig). A magas ártér hasonló körülmények között folytatódó formálódását jelzi a Téglás-ér (17,1±1,4 ezer év – 16,9±1,1 ezer év)⁴⁸ és a Kenyere-ér (13,3±0,9 – 10,8±0,9 ezer év).⁴⁹ A kanyarulatok mérete alapján a Tisza ekkortájt igen jelentős vízhozammal rendelkezett (11,1–12,5 ezer m³/s). A kanyarulatok fejlődésének vége felé a nagy vízhozamhoz már a betorkolló Maros is hozzájárult, hiszen ekkor a Maros áttevődött a hordalékkúp É-i–ÉNy-i részére. Így az időszak második felében a Tiszába az Alsó-Tisza vidék É-i részén, illetve a Körösök mentén csatlakozott. A mintaterületen a Maros paleomedre, a Száraz-ér is ebben az időszakban volt aktív (15,0±1,1 ezer év). Az időszak végében már a Maros Kakasszéki-érhez tartozó paleomedre volt aktív (12,4±2,1 ezer évtől). A Maros is sok vizet (2 655 m³/s) és hordalékot szállított, tehát a késő-glaciális idején – amikor időről-időre jelentősebb lehetett az olvadás vagy csapadékosabb az időszak – mind a Tisza, mind a Maros vízrendszerében nagymértékű lehetett a lefolyás. A Kakasszéki paleo-meander aktivitása idején a Tisza és a Maros torkolata Hódmezővásárhely környékén lehetett (6. ábra).

Bár a Maros Kakasszéki paleomedre több ezer éven át változatlan irányban folyt a Tisza felé (12,4±2,1 ezer évtől 9,6±1,3 ezer évig), a Tisza vízrendszerében alapvető változások indultak el a pleisztocén végén illetve a holocén elején. Megközelítőleg 10–12 ezer éve a Tisza elkezdett bevágódni az addigi árterébe. Ez a bevágódás a dunai torkolat felől fokozatosan É-ra haladt, létrehozva a magas és az alacsony árteret. A bevágódáskor a Tisza a korábbi vízhozamokat szállítva meanderezett, így a bevágódási folyamat tektonikai okokkal vagy az erózióbázis (Duna) mélyebbre kerülésével is magyarázható. A Tisza nagyméretű kanyarulatai (pl. Dóci-paleomedre, Hód-tavi paleomedre) fokozatosan egyre alacsonyabbra kerültek, létrehozva a meander-közepi szigeteket (Dóc, hódmezővásárhelyi Nagy-sziget) és az alacsony árteret. A Maros ekkor még mindig a Kakasszéki-ér ment paleo-mederben folyt, és amikor a Hód-tó kanyarulata kialakult, akkor a Maros ide torkollott (6. ábra).

A holocén első felében a Tisza már nem vágódott be tovább, viszont folytatta az alacsony ártér szélesítését: kanyarulataival alámosta a magas ártér rétegeit, így alakítva ki a meredek ártérperemet, illetve az ártéri szigetek peremeit. Ugyanakkor a Tisza vízhozama fokozatosan csökkent (2–4 ezer m³/s). Mindeközben a Maros vízrendszerében egy hirtelen mederváltás során (8,5±1,1 ezer év) a Maros elhagyta a Kakasszéki-ér paleomedrét, és a kiemelkedő Bottonyai-háttól D-re fordult. Mivel itt többször változtatta medrét, torkolata a mainál 10–60 km-rel

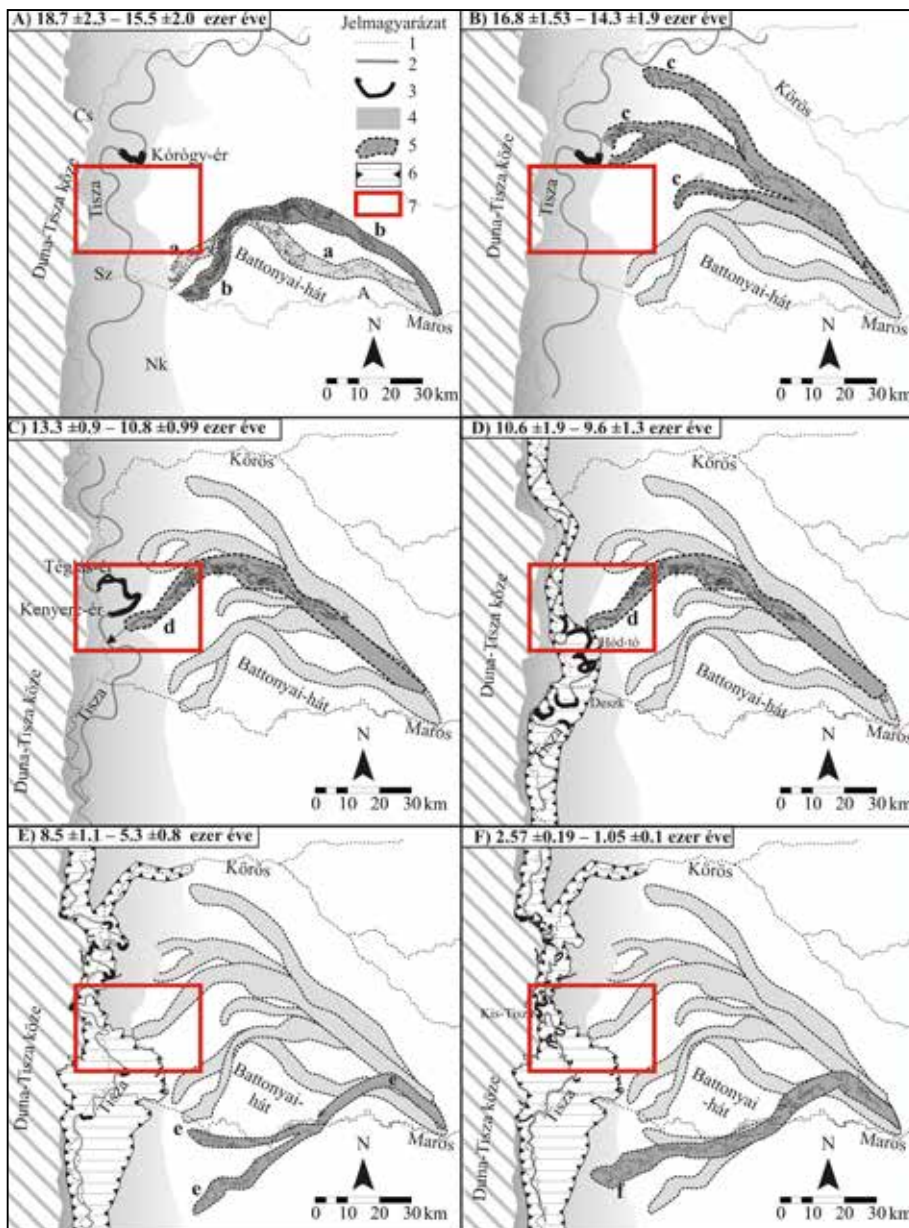
⁴⁵ SÜMEGHY 2014.

⁴⁶ HERNESZ 2015.

⁴⁷ KISS et al. 2013, 2015.

⁴⁸ HERNESZ 2015.

⁴⁹ SIPOS et al. 2016.

6. ábra. A Tisza menti árterek és a Maros hordalékkúpjának együttes fejlődéstörténete (Forrás: Kiss et al. 2015). 1: a folyók jelenlegi futásvonala; 2: a Tisza egykori futásvonala; 3: a Tisza adott időpontban aktív paleo-meandere; 4: magasabban lévő ártéri szint; 5: Maros futásvonala és paleo-medre; 6: alacsony ártér meredek peremmel; 7: aktuális mintaterüle

délebbre is lehetett. Ennek a jelentős átrendeződésnek a háttérben az a süllyedés állhat, ami az alacsonyabb ártér kialakulásához vezetett a Tisza mentén, és amely É felé egyre kisebb bevágódást okozott. Ugyanez a Maros erózióbázisának erőteljes süllyedését is jelentette, így egy avulzió (hirtelen irányváltás) révén a Maros 8,5±1,1 ezer év ezelőtt délre fordult (6. ábra).

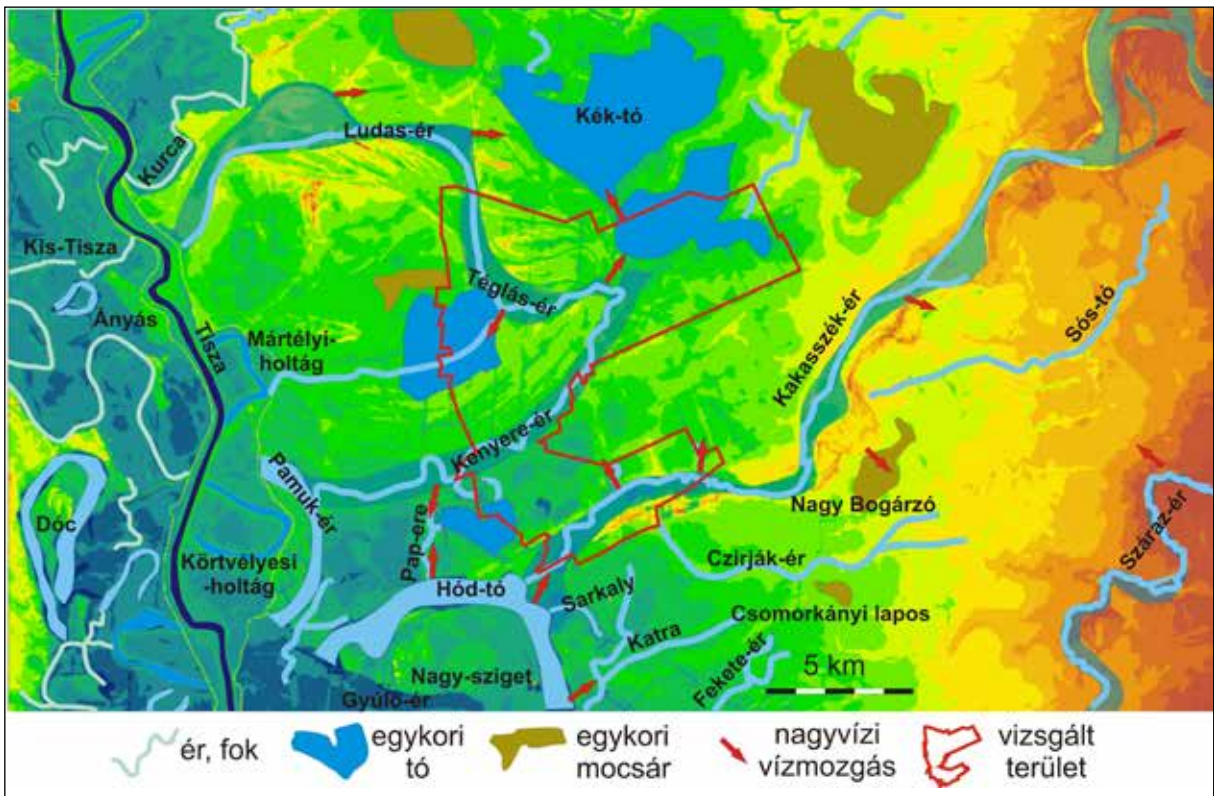
A holocén végén kisebb a Tisza lassan tovább formálta árterét: a lassú ártérformálódásra utalnak a paleomedrek többtagú övzatonysorai, illetve a fokozatosan csökkenő vízhozam. Maros csak a holocén végén, kb. 1,6±1,3 ezer év – 1,9±0,3 ezer éve váltott az Aranka vonalából a mai futásirányába.

VÍZRAJZ

A terület természetes állapotában (azaz a 19. századi ármentesítési munkák előtt) bővelkedett felszíni vizekben (7. ábra). A felszín alacsonyabb pontjain megjelenő víztestek különböző eredetűek voltak, így a földtörténeti időszakokban különböző mértékben képezhettek állandó vízborítást, vagy éppen időszakosan kiszáradó nedves réteket és mocsarakat.

Természetes állapotában a Tisza árvizei idején az alacsony ártér csaknem teljes területét víz boríthatta. A legmagasabb árvizek idején is ármentesek lehettek az ártéri szigetek (pl. Dóci-sziget, Ányási-sziget, Nagy-sziget), míg kisebb árvizekkor az ártér magasabb pontjai (pl. az egykori övzátonyok, folyóhátak) magasodhattak a vízszint fölé. Az alacsony ártért tagoló számos egykori mederben az évek többségében állandó vízborítás lehetett, és mint holtágak tagolhatták a tájat. Az egyik leginkább ismert egykori állandó vízborítású terület a Hód-tó, amelynek kb. 16 km hosszú medre 900–1200 m széles és 1–2 m mély volt még a 19. században is,⁵⁰ annak ellenére, hogy a meder megközelítőleg 9–10 ezer éves. Az ártéren a vízborítás átlagosan csupán néhány dm mély volt, és az év folyamán hónapokig fennmaradt. Ennek tudható be az, hogy az ártér jelentős hányadát nedves rét, illetve mocsári növényzet borította, és a fásszárúak csak a vízszint fölé magasodó térszíneken telepedtek meg. Ezt az állapotot tükrözik az I. és (részben) a II. katonai felmérés térképlapjai.

Miután a Tisza már nem a magas ártéren lévő, környezetüknél mélyebb helyzetű paleomedrekben folyt, hanem áttevődött Ny-ra, a paleomedrek nem száradtak ki, hanem a kisebb

7. ábra. Hódmezővásárhely környékének egykori vizei

⁵⁰ BODNÁR 1928.

erek útvonalául szolgáltak (pl. Kórógy-ér, Téglás-ér, Kenyere-ér). Ezek az erek az alacsony ártéri szinthez hátravágyódtak, kiszélesítették az ekkorra már „völgy”-ként megjelenő régi medreket. A paleomedrek így fokokként funkcionáltak, amelyekben kétirányú vízmozgás valósult meg: magas tiszai vízállások idején a Tiszából elvezették a vizet az ártéri mocsarak felé, míg alacsony tiszai vízállás esetén a mocsarak vizét lassan leeresztették a Tisza irányába. Mivel a vízrendszer így nagyon összetett és kiterjedt volt, a Tisza árhullámai nem emelkedtek olyan gyorsan, mint manapság, hiszen az áradást jelentősen lelassította a fokok és ártéri mocsarak lassú feltöltődése. Mivel az árvíz tetőzése után ugyanezen fokokon keresztül áramlott vissza a Tisza mederbe a víz, ez pedig az apadás sebességét lassította le, és fenntartotta a hosszú árhullámokat, egyben az alacsony ártér mocsaras állapotát.

Ilyen fokrendszerre szép példát nyújt a Hódmezővásárhelytől É-ra lévő, ma már teljesen kiszáradt Kék-tó. A Kék-tó két, közel háromszögletű mederrészletből áll. Mindkettő fenékszintje 80 m tszf. magasságnál mélyebben helyezkedik el, míg a tágabb tómedence pereme a 81,25 m-es szintvonallal jelölhető ki. A Kék-tó É-i mederrészletének talpa kb. 5,6 km²-nyi területű, míg a tómedence 12,11 km² területű; ugyanakkor a délebbi tómedence kisebb (81,25 m-ig: 5,4 km²) kiterjedésű.⁵¹ A Kék-tóhoz kapcsolódik É-on a Ludas-ér, a Téglás-ér, és legdélebről pedig a Kenyere-ér. A Ludas és a Kenyere-ér medre egykori paleomederbe fut, míg a Téglás-ér a Kenyere-éri paleomedere egyik idős sarlólaposán keresztül kapcsolódott a Téglás-éri paleomederehez. Ezen erek a Tiszából kiindulva D-ről töltötték fel a Kék-tavat. Míg a Ludas-ér a mai Mindszenttől D-re kapcsolódott a Tiszához, addig a Téglás-ér a Mártélyi-holtágból eredt, a Kenyere-ér pedig a Körtevényesi-holtágból. Mivel fenékszintjük különböző magasságban van (Ludas-ér: 75,9 m; Téglás-ér: 80,5 m; Kenyere-ér 75,3 m), ahogy a Tisza vízszintje emelkedett, fokozatosan a Kék-tó felé áramolhatott bennük a víz.⁵² Mivel a mindszenti vízmérce: „0” pontja 74,8 m magasságban van, mederkitöltő vízszintje (500 cm vízállás) pedig 79,8 m magasan, ez azt jelenti, hogy a Ludas-érben 110 cm-es vízállásnál, míg a Kenyere-érben 50 cm-es vízállásnál tudott víz áramolni a Kék-tó felé, azaz már akkor, amikor a Tisza még ki sem lépett medréből. A Téglás-eret ugyanakkor csak magasabb, az ártérre már kilépő árvizek (570 cm) tudták csak táplálni. A Kék-tó medrében nedvesebb fázisokban nyílt víztükör is kialakulhatott, és a tó akár 1–1,2 m mély is lehetett. Ugyanakkor szárazabb időszakokban a meder vizenyős-mocsaras térszínként maradt fenn. Hasonló nedves, mélyfekvésű ártéri laposok gyakoriak voltak a hódmezővásárhelyi határban (pl. Csomorkányi-lapos, Nagy-Bogárczó).

A területre nem csak a Tisza, hanem a Maros is juttathatott vizeket az egykori medrein (Kakasszéki-ér, Száraz-ér) keresztül. A Kakasszéki-ér paleomedrében a Maros hosszan (12,4±2,1 ezer évtől 9,6±1,3 ezer évig) szállította a vizet, de nagy valószínűséggel később is részt vehettek ezek a medrek a Maros rekord magas árvizeinek levezetésében, illetve csapadékosabb időszakokban a felszínen összegyűlt csapadékot vitték Ny felé. A Kakasszéki-ér a Hód-tó paleomedrébe szállította a vizeit, így az a Tisza és a Maros hordalékkúpja felől is kaphatott vízutánpótlást. Ezekben az erekben (egy helyi gazdálkodó szerint) egy évszázada még nyílt vízfelszínek voltak, amelyeket sűrű növényzetű mocsárrétek, füzesek kereteztek.

A területen a vízrendszer fontos elemét képezték a felszín alatti vizekből eredő erek, amelyek a hordalékkúp peremétől indultak. A Maros kavicsos-homokos anyagú hordalékkúpja tekintélyes mennyiségű vizet képes tárolni, ami a hordalékkúp pereme felé áramolva a felszínre bukkan. Ezek a talajvízforrások a csapadékos időszakokban jelentős vízmennyiséget biztosíthattak, ugyanakkor a száraz időszakokban el is apadhattak. Ezen időszakos vízfolyá-

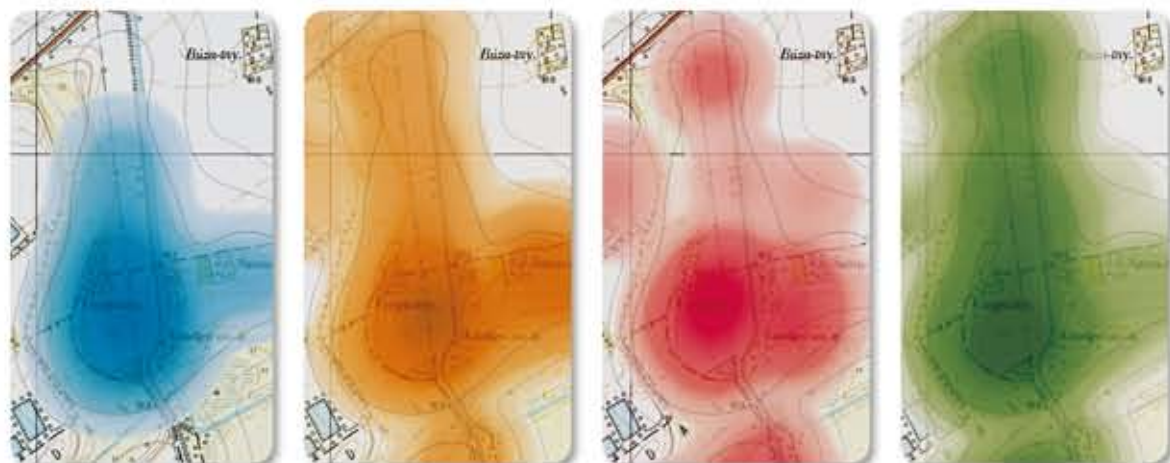
⁵¹ TÓTH 2005.

⁵² TÓTH 2005.

sok közös jellemzője, hogy látszólag a semmiből tűntek fel, és vizük vagy lassan elveszett, vagy a hordalékkúp előterében lévő mocsarakat és vizenyős területeket táplálta. Ilyen, a felszín alatti vizekből táplálkozó ér voltak a Sós-tó, a Czirják-ér, illetve a Hód-tóhoz K-ről kapcsolódó Sarkaly-, Katra- és Fekete-ér.

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY ÉSZAKI HATÁRA

A BTK Régészeti Intézete (korábban az MTA Régészeti Intézete) megalapítása óta kiemelt feladatának tekinti a *Magyarország Régészeti Topográfiaja* köteteinek összeállítását és közzétételét; 1966–2012 között 11 kötet jelent meg. Az elmúlt évtizedben többször megváltozott az örökségvédelmi intézményhálózat és a jogi háttér, felgyorsult a nagyberuházások üteme, sokat fejlődött a régészeti célú térinformatika és a terepi eszköztár, ami a topográfiai kutatás módszertanának és publikációs gyakorlatának a korszerűsítését is felvetette.

Jelen kötet az ország második legnagyobb területű közigazgatási egységének számító Hódmezővásárhely északi határát tekinti át, alapozva korábbi, egyetemi szakdolgozatok terepi munkáira és a terület új bejárására, melynek során korszerű eszközökkel és térstatistikai módszerekkel olyan megközelítést sikerült kidolgozni, amely nemcsak a régészeti és településtörténeti kutatáshoz kínál megbízható adatokat, hanem a korábbiaknál jóval pontosabban határozza meg a lelőhelyek intenzitását és kiterjedését, ezzel segítve a mindenkori beruházások előzetes tervezését.

A topográfiai szócikkeket külön értékelő tanulmányok egészítik ki a BTK Régészeti Intézete és az együttműködő Csongrád-Csanád megyei intézmények – SZTE Régészeti Tanszék, Móra Ferenc Múzeum, Tornyai János Múzeum és a megyei Kormányhivatal – munkatársai, valamint további felkért szerzők tollából. A kötet digitális háttere az adatok visszakeresését és különböző szempontú lekérdezését is lehetővé teszi.